УДК 342.7

С. О. Болдіжар
orcid.org/0000-0003-3096-9181
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОНОРСТВА ПРИ ЗАСТОСУВАННІ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Постановка проблеми. Проблема безпліддя з кожним роком стає більш відчутною не тільки для українських сімей, але і європейських пар. При цьому, непоодинокими є випадки коли при застосуванні репродуктивних технологій в силу стану здоров'я партнерів нема змоги використати їх біологічний матеріал і виникає потреба у донорстві гамет. У зв'язку з чим, доволі актуальним є питання дослідження правових засад донорства гамет для застосування репродуктивних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі значна частина праць торкається питань поняття та правової природи репродуктивних прав [1; 2; 3], міжнародно-правових аспектів регулювання репродуктивних прав [4]. Крім того, дослідженими є застосування окремих репродуктивних технологій, зокрема сурогатного материнства [5].

Окремі аспекти історичного розвитку правового регулювання донорства гамет в Україні висвітлені у науковій праці Ільющенкової К. [6]. Крім того, досліджено цивільно-правове регулювання донорства репродуктивних клітин [7]. У той же час, питання адміністративно-правового регулювання донорства гамет є малодослідженим.

Формування цілей. Мета статті полягає у дослідженні правового регулювання здійснення донорства при застосуванні репродуктивних технологій, вироблення рекомендацій, спрямованих на удосконалення його адміністративно-правового забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Питання донорства гамет знайшло своє законодавче врегулювання і в ряді зарубіжних держав. Так, у США та Сполучному королівстві донорство репродуктивних клітин не тільки дозволено, але і майбутні батьки мають право при згоді донора зустрітися і познайомитися з ним, навіть з його родиною. При цьому, у США безперечно дозволяється анонімне чи напів-анонімне донорство, при останньому варіанті розкривається часткова інформація про донора (особиста та медична інформація, фотографія донора та/або членів його сім'ї). Водночас є випадки у зарубіжних державах де вимагається розкриття донора і заборонено анонімне донорство (у Великобританії), або навпаки закон вимагає анонімність інформації про донора (у Іспанії, Франції, Чеській Республіці тощо) [8]. Крім того, є держави, які забороняють донорство (наприклад, Італія) [7, с. 190].

Ільющенкова Катерина, досліджуючи еволюцію правового регулювання донорства репродуктивних клітин в Україні, доходить висновку про доцільність виокремлення чотирьох історичних етапів, а саме: першого етапу (до 1981 р.), під час якого мало місце проведення наукових досліджень та теоретичних розробок у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій; другого етапу (протягом 1981 р. 1987 р.), що характеризується початком правового регулювання застосування допоміжних репродуктивних технологій, а також їх застосуванням на практиці; третього етапу (1987–2008 рр.), під час якого відбувався розвиток нормативного регулювання застосування ДРТ; четвертого етапу (з 2008 р. – до цього часу), за якого має місце доволі прогресивне правове регулювання донорства гамет та його доволі широка практика застосування. Також науковця відзначає, що важливе значення для розвитку відносин щодо донорства гамет мали як ідеологічні, так і політичні погляди у державі, що суттєво стримували розвиток донорства репродуктивних клітин, а також практику застосування ДРТ [6, с. 81]. Водночас, з вказаною періодизацією важко погодитися. Так як, науковиця зауважила на історії правового регулювання донорства репродуктивних клітин в Україні, а при цьому перші три етапи відображають тільки правові засади регулювання допоміжних репродуктивних технологій загалом, і не зображують розвитку при цьому правових засад саме донорства.

На разі в Україні питання донорства при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій регулюється підзаконним актом – Наказом МОЗ України «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» [9]. Зокрема, передбачено: можливість застосування сперми донора при технології запліднення in vitro (п. 3.6) та при внутрішньоматковій інсемінації (п. 4.1); дано визначення поняття «донація гамет та ембріонів», встановлено можливість застосування донації ембріонів тіль-

© С. О. Болдіжар, 2019

ки при наявності медичних показів, письмової поінформованої та добровільної згоди, гарантування анонімності донора і захисту лікарської таємниці (п. 5.1); встановлено перелік необхідних документів для здійснення донорства гамет та ембріонів (п. 5.2); передбачено вимоги до донорів ооцитів (пп. 5.3 та 5.4); визначено показання для застосування ЗІВ із донорськими ооцитами (п. 5.6); визначено порядок програми донації ооцитів (п. 5.10); встановлено вимоги до донорів сперми (пп. 5.11-5.14); встановлено порядок вибору донора (п. 5.19); врегульовано порядок використання донорських гамет та ембріонів (п. 5.24) та обстеження реципієнтів ембріонів, донорських ооцитів та сперми (п. 5.27) тощо.

Позитивним є встановлення на нормативному рівні чітких вимог до донорів ембріонів (ними можуть бути пацієнти програми запліднення in vitro, у яких вже після народження дитини є кріоконсервовані ембріони, ними не використані. Якщо буде надана інформована, добровільна, усвідомлена згода таких пацієнтів, оформлена письмово, то такі ембріони можуть бути донавані безплідному подружжю чи жінці), донорів ооцитів (жінки, які є близькими родичами пацієнта, анонімними добровільними донорами чи пацієнтками програми ДРТ, певного віку (18-36 років) із живою здоровою дитиною, відсутністю негативних фенотипічних проявів, спадкових захворювань, шкідливих звичок, протипоказань та достатнім соматичним здоров'ям) та донорів сперми (чоловік у віці 20-40 років з народженою здоровою дитиною, відсутніми негативними фенотипічними проявами, соматичними та спадковими захворюваннями, протипоказаннями) [9].

Головащук А. П. відзначає, що визначені доволі жорсткі медичні вимоги до донорів, що зумовлює і те, що статеві клітини несуть в собі генетичну інформацію, у тому числі є ризики передання дитині спадкового генетичного захворювання. Науковиця зауважує, що при дотриманні встановлених медичних вимог забезпечується народження здорових дітей з що з донорського генетичного матеріалу. Донор, на думку Головащук А. П. зобов'язаний поінформувати лікаря про всі важливі дані, що мають значення для донорства, щоб приховання інформації про стан здоров'я не призвело до виникнення ускладнень у реципієнта під час вагітності, не вплинуло на стан здоров'я дитини [7, с. 295]. Ми поділяємо такий підхід, він логічно випливає із вимог до донорів гамет, встановлених наказом МОЗ України «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні». Більше того, на нашу думку, такий обов'язок має бути визначений на рівні закону, а також встановлені санкції за його порушення.

Науковці зауважують, що недоліком чинного українського законодавства є відсутність чіткого закріплення змісту правовідносин у сфері як застосування ДРТ, так і донорства репродуктивних клітин. Саме тому вбачається за необхідне прийняти спеціальний закон, що регулював би відносини у сфері застосування ДРТ, а також донорство гамет, визначав би суб'єктивні права і обов'язки учасників таких відносин та їх відповідальність [6, с. 81]. Ми погоджуємося з такою позицією і відповідний законопроект розроблено.

При цьому на практиці медичні заклади, що застосовують допоміжні репродуктивні технології висувають різні вимоги до донорів, що є відмінними від встановлених наказом МОЗ. Так, клініка генетичної репродукції «Вікторія» в м. Києві серед вимог до донорів яйцеклітин передбачає максимальний вік 29 років [10]. Аналогічні вимоги висуває більшість подібних клінік [11]. Yuzko Medical Center у м. Чернівці як донорів ооцитів приймає жінок до 32 років [12]. Щодо вимог до донорів сперми, то вони не відрізняються від тих, які визначені Наказом МОЗ України «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні».

Водночас різні підходи на практиці до встановлення вимог до донорів ооцитів підтверджують необхідність прийняття окремого спеціального закону, який би врегулював здійснення людиною репродуктивних прав, а також чітко би врегулював вимоги та порядок донації ембріонів та гамет.

Позитивним слід вважати підхід за якого донорство в Україні гамет є анонімним. Згідно п. 5.19 Наказу МОЗ України «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» вибір донора сперми відбувається за фенотипічної характеристикою (надається інформація про вік, зріст, колір шкіри, очей та волосся і т.п.). Водночас на рівні окремого законодавчого акту слід передбачити, що донорство ембріонів та гамет може бути анонімним та не анонімним (у випадку донорства ембріонів та гамет близькими родичами).

З питанням анонімності донорства пов'язано і право особи знати про своє генетичне погодження. При цьому у практиці ЄСПЛ є справи щодо захисту прав гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод щодо встановлення біологічного батьківства та права особи знати, хто її фактичні батьки [13; 14].

На думку Головащук А. П. при вирішенні питання про право дитини на інформацію про генетичне походження необхідно враховувати психологічний аспект, а саме важко спрогнозувати реакцію дитини на те, що її генетичний батько (або мати) були донорами. Така інформація може зумовити погіршення стосунків у сім'ї, спричини-

ти складнощі у вихованні дитини. З таких міркувань Головащук А. П. доходить висновку, що саме батьки мають право визначати, чи слід надавати дитині інформацію про її генетичне походження і такі відомості можуть бути надані тільки після повноліття дитини [7, с. 296].

На разі крім Великобританії, також у Швеції та Норвегії гарантується право особі знати про своє генетичне походження шляхом розкриття інформації про донорство гамет. Наприклад, відповідно до ч. 5 Акта про Генетичну Єдність Швеції людина, що була зачата за допомогою допоміжних репродуктивних технологій і є «досить зрілою» має право знати про донора статевих клітин і отримати такі дані із журналу, що зберігається у медичному закладі. Така інформація надається, якщо уповноважений орган має достатні підстави допустити, що особа була зачата за допомогою ДРТ, або за вимогою суду [15, с. 28].

Ми погоджуємося з тими науковцями, які обґрунтовують доцільність усунення прогалини у законодавстві України та встановлення права особи отримати інформацію про її генетичне походження у випадку застосування ДРТ, у тому числі шляхом розкриття анонімності донора.

Висновки. Проведене дослідження дозволило нам дійти висновку про необхідність прийняття окремого спеціального закону, який би врегулював здійснення людиною репродуктивних прав, а також чітко би встановив вимоги та порядок донації ембріонів та гамет. Крім того, необхідно на рівні підзаконного нормативно-правового акту затвердити типові договори про застосування різних видів ДРТ та донорства гамет. Безперечно у регулювання відносин між донорами та медичним закладом переважають приватно-правові норми. У той же час з урахуванням того, що безпліддя є серйозною проблемою для суспільства та держави, очевидним є і наявність публічного інтересу, в силу якого держава має виконати свій позитивний обов'язок щодо гарантування належного правового регулювання цих відносин і захистом прав донора та інших пацієнтів, що застосовують ДРТ.

Література

1. Тетяна Длугопольська. Правова природа репродуктивних прав фізичних осіб. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 2. С. 103-107.

2. Мухамєдова Е. Е. Репродуктивні права фізичної особи в системі особистих немайнових прав. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского Серия «Юридические науки»*. Том 25 (64). 2012. № 2. С. 136-141.

3. Стефанчук Р.О. Поняття, система, особливості здійснення і захисту репродуктивних прав фізичної особи. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 1-2. С. 66-72.

4. Дроздова О.В. Репродуктивні права : міжнародно-правовий аспект. *Право України*. 2016. № 5. С. 183-189.

5. Менджул М. В. Порівняльний аналіз правових засад сурогатного материнства. *Порівняльно-аналітичне право.* 2019. № 2. С. 77 – 79.

6. Ільющенкова К. Еволюція правового регулювання донорства репродуктивних клітин в Україні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2017. № 2. С. 76–83.

7. Головащук А. П. Цивільно-правові аспекти донорства репродуктивних клітин. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 59. С. 293–298.

8. Юзко Олександер. Донація яйцеклітин: теоретичні та практичні аспекти. *Health & Medicine.* Jun. 26, 2014. URL: https://www.slideshare.net/UARM/ss-36345179.

9. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ МОЗ України від 09.09.2013 № 787. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text.

10. Інформація для донорів. URL: https://victoriaclinic.com.ua/donors-info.html

11. Донорство яйцеклітин. URL: https://litaclinic.com/procedura-donorstva-jajceklitunu.

12. Донація статевих клітин. URL: https://ivf.ua/donaciya-statevih-klitin/

13. Рішення ЄСПЛ у справі «Мікулич проти Хорватії» від 7 лютого 2002 року, № 53176/99. URL: http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=472

14. Case of Odièvre v. France, 13 February 2003, application n. 42326/98. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2242326/98%22],%22itemid%22:[%22001-60935%22]}

15. Катерина Москаленко. Право осіб, народжених із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, на інформацію про своє генетичне походження. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 27-30.

Анотація

Болдіжар С. О. **Правове регулювання донорства при застосуванні репродуктивних технологій.** – Стаття.

У статті досліджено правове регулювання здійснення донорства при застосуванні репродуктивних технологій, вироблено рекомендації спрямовані на удосконалення чинного законодавства України.

Встановлено, що питання донорства гамет знайшло своє законодавче врегулювання в ряді зарубіжних держав. При цьому є країни, де вимагається розкриття донора і заборонено анонімне донорство (Великобританія), або навпаки законом передбачена анонімність інформації про донора (Іспанія, Франція, Чеська Республіка тощо).

Виявлено, що в Україні питання донорства при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій регулюється на рівні підзаконного нормативно-правового акту і передбачено: можливість застосування сперми донора при технології запліднення in vitro та при внутрішньоматковій інсемінації; дано визначення поняття «донація гамет та ембріонів», встановлено можливість застосування донації ембріонів тільки при наявності медичних показів, письмової поінформованої та добровільної згоди, гарантування анонімності донора і захисту лікарської таємниці; встановлено перелік необхідних документів для здійснення донорства гамет та ембріонів; передбачено вимоги до донорів ооцитів; визначено показання для застосування ЗІВ із донорськими ооцитами; визначено порядок програми донації ооцитів; встановлено

вимоги до донорів сперми; встановлено порядок вибору донора; врегульовано порядок використання донорських гамет та ембріонів та обстеження реципієнтів ембріонів, донорських ооцитів та сперми тощо.

Виявлено, що на практиці медичні заклади, які застосовують допоміжні репродуктивні технології висувають різні вимоги до донорів, що є відмінними від встановлених наказом МОЗ. Вказане, на нашу думку, підтверджує необхідність удосконалення чинного законодавства України.

Проаналізовано питання щодо співвідношення права на анонімне донорство та права особи знати про своє генетичне походження. Встановлено, що окрім Великобританії, також у Швеції та Норвегії гарантується право особі знати про своє генетичне походження шляхом розкриття інформації про донорство гамет.

Обґрунтовано необхідність прийняття окремого спеціального закону, який би врегулював здійснення людиною репродуктивних прав, а також чітко би визначив вимоги та порядок донації ембріонів та гамет. Крім того, запропоновано на рівні підзаконного нормативно-правового акту затвердити типові договори про застосування різних видів ДРТ та донорства гамет.

Ключові слова: донорство, допоміжні репродуктивні технології, права людини, генетичне походження, закон.

Summary

Boldizhar S. O. **Legal regulation of donation in the use of reproductive technologies.** – Article.

The article examines the legal regulation of donation in the use of reproductive technologies, made recommendations aimed at improving the current legislation of Ukraine.

It is established that the issue of gamete donation has found its legislative settlement in a number of foreign countries. At the same time, there are countries where donor disclosure is required and anonymous donation is prohibited (Great Britain), or conversely, the law provides for the anonymity of information about the donor (Spain, France, the Czech Republic, etc.).

It is revealed that in Ukraine the issue of donation in the use of assisted reproductive technologies is regulated at the level of bylaws and provides: the possibility of using donor sperm in in vitro fertilization technology and intrauterine insemination; the definition of the concept of "gamete and embryo donation" is given, the possibility of using embryo donation is established only in the presence of medical indications, written informed and voluntary consent, guaranteeing the anonymity of the donor and protection of medical secrecy; the list of necessary documents for the donation of gametes and embryos has been established; requirements for oocyte donors are provided; indicated indications for the use of IVF with donor oocytes; the order of the oocyte donation program is determined; requirements for sperm donors have been established; the procedure for donor selection has been established; the order of use of donor gametes and embryos and examination of recipients of embryos, donor oocytes and sperm, etc. are regulated.

It was found that in practice, medical institutions that use assisted reproductive technologies make different requirements for donors, which are different from those established by the order of the Ministry of Health. This, in our opinion, confirms the need to improve the current legislation of Ukraine.

The question of the relationship between the right to anonymous donation and the right of a person to know about their genetic origin is analyzed. It has been established that in addition to the United Kingdom, Sweden and Norway also guarantee the right of a person to know his or her genetic origin by disclosing information about gamete donation.

The necessity of adopting a separate special law, which would regulate the exercise of human reproductive rights, as well as clearly define the requirements and procedure for donation of embryos and gametes, is substantiated. In addition, it is proposed to approve standard agreements on the use of various types of ART and gamete donation at the level of bylaws.

Key words: donation, assisted reproductive technologies, human rights, genetic origin, law.